

Lydhør fremstilling [pre-print version]

Publiceret i: Arkitekten 06, vol. 123, August 2021. Akademisk Arkitektforening, København, p. 68-73.

Så længe jorden virkede stabil, kunne man tale om *rum* og placere sig inden for dette rum og på en del af det territorie, vi hævdede at bebo. Men hvad skal man gøre, hvis territoriet selv begynder at deltage i historien, at besvare slag med slag, kort sagt: at beskæftige sig med os?

Bruno Latour ¹

[...]

Rosen kommunikerer umiddelbart med kvinden via synet, dens grænser kollapser, og kvinden udvider sine grænser.

Hendes »opfattelsesevne« bliver langsommere, på grund af dens kompleksitet.

Der er en følelse af at røre og at blive berørt, hun kan sanse farvernes nuancer gennem berøring.

Der er et bånd mellem bevidsthed og blomstring.

[...]

Mei-mei Berssenbrugge ²

Krise

Hvad gør vi når Jorden ikke er stor nok til at indfri menneskets forventninger til det gode liv? Som filosofen Bruno Latour beskriver det med udgangspunkt i den tidligere amerikanske præsident Donald Trumps klimafornegtelse, har politikernes højtråbende løfter om konstant maksimering af profit og indbildt sikkerhed bag lukkede nationale grænser for længst forladt Jorden og bevæget sig mod uvirkeligheden.³ I det mindste er der nu langt om længe (igen) kommet fokus på at nedbringe udledningen af klimagasser, og med god grund: Den globale opvarmning vil i den nærmeste fremtid resultere i flere ekstreme vejrhændelser, stigning af verdenshavene (se Arkitekten 01/21, red.) og ødelæggelse af menneskers livsgrundlag. Med 30 millioner mennesker oversteg antallet af klimaflygtninge i 2020 antallet af interne forflytninger forårsaget af voldelige konflikter med en faktor tre.⁴ Men krisen stikker meget dybere og omhandler udover overforbrug af fossile brændsler også stigende ulighed, rovdrift på Jordens råstoffer og irreversibel ødelæggelse af biodiversitet.

Vi ved, at Jorden er et afgrænset system, hvor der ganske vist udveksles solenergi og termisk energi med resten af universet men ikke naturressourcer.⁵ Energi og materiale strømmer gennem det økonomiske system og ender som affald og forurening, hvis ikke det bliver genbrugt – hvilket imidlertid kræver tilførsel af yderligere energi og materiale. Med en dyb indsigt, der er mere aktuell end nogensinde, konstaterede en sammenslutning af fremtrædende forretningsfolk og forskere – den såkaldte Romklub – for snart et halvt århundrede siden, at det grundlæggende problem er ekspotentiel vækst i et begrænset og komplekst system⁶ – en konklusion, der igen fornyligt er blevet understreget i den britiske regerings Dasgupta Review.⁷ Vi er nu i en situation, hvor der ifølge den internationale organisation Global Footprint Network er behov for ikke blot en, men hele fire jordkloder, hvis verdens befolkning skal have samme levestandard som danskerne.⁸ Så hvad gør vi, når Jorden, som Latour så levende formulerer det, slår tilbage og truer menneskets eksistens?

Ting

Balancerende på to ben er mennesket kastet⁹ ind i denne verden med blottet bug og to frithængende arme udstyret med hænder og dertilhørende fingre, der i kombination med en proportionalt set alt for stor hjerne (der ved nærmere eftertanke tydeligvis er alt for lille) gør os i stand til at anvende redskaber og producere ting. Nøgne og uden en beskyttende pels er vi dømt til at omforme vores fysiske omgivelser, så vi overhovedet har en chance for at overleve. I den proces har mennesket

traditionelt bearbejdet tingene på en sådan måde, at de udover at kunne bruges også er blevet givet en særlig karakter.¹⁰ Ifølge filosofen Martin Heidegger er det et ontologisk grundvilkår for mennesket at være praktisk engageret i verden.¹¹ Altid i gang med noget anvender vi redskaber ('brugstøj') som en forlængelse af vores utilstrækkelige fysiske krop. I denne dagligdags *vedhåndenværende* aktivitet tænker vi ikke nærmere over de ting, vi bruger. Heidegger bruger hammeren som et eksempel på et redskab der gennem daglig brug udgør en meningsfuld genstand selv om vi ikke tænker over den når vi hamrer. Først når redskabet ikke virker, bliver vi opmærksomme på det som objekt, og det bliver en *forhåndenværende* genstand for nærmere (videnskabelig) undersøgelse.

Ved hjælp af redskaber modificerer vi vores fysiske miljø og bygger i vores rastløse foretagsomhed konstant om på jordens materielle ressourcer. Af frygt for at miste kontrol¹² forbruger mennesket i stadig stigende hastighed producerede ting – måske i et patetisk forsøg på at dulme ubehaget ved, at vi er klar over at vi skal dø. Det egentlige problem – man kunne fristes til at kalde det for menneskehedens tragedie – er, at det rastløst producerende menneske ikke kan blive ved med at modificere Jordens fysiske konstitution, hvis vi skal tage hensyn til dens afgrænsede størrelse – og samtidig kan vi heller ikke lade være. Bygge- og anlægssektoren tegner sig således for 38% af alle energirelaterede kulstofemissioner og 40-50% af det globale ressourceforbrug.¹³ Så hvad skal vi som arkitekter, der lægger planer og laver udkast til fremtidens byggede miljø, gøre, når byggeriet udgør en så omfattende del af problemet?

Bæredygtighed

Begrebet bæredygtighed blev anvendt første gang af Hans Carl von Carlowitz, der i 1713 beskrev hvordan man inden for skovbrug må tænke langsigtet for at sikre, at der også er træ til de kommende generationer.¹⁴ Ifølge Carlowitz er bæredygtighed karakteriseret ved ligevægt mellem tilvækst og afkast. En skov kan udmærket anvendes som en ressource, mennesker kan bruge – så længe man sørger for, at systemet (som minimum) kan regenerere sig selv. Carlowitz anviser tre strategier til bæredygtig udvikling, nemlig effektivisering, substitution og begrænsning. For at undgå mangel kan man udnytte energi og ressourcer bedre; man kan anvende et andet materiale til erstatning eller man kan ganske enkelt lade være med at bruge så meget.

For arkitekter handler det eksempelvis om at energioptimere, at sikre miljøvenlige materialecyklusser og at genanvende i stedet for at rive ned og bygge nyt. Flere aktuelle studier peger da også på, at transformation og renovering af eksisterende bygninger kan bidrage til markant begrænsning af klimabelastningen og opnåelse af klimalovens reduktionsmål.¹⁵ I det perspektiv er en mulig strategi nok mest tydeligt formuleret af dette års velfortjente Pritzker-vinder, den franske tegnestue Lacaton & Vassal, der heroisk proklamerer: "Never demolish, never remove or replace, always add, transform, and reuse!".¹⁶ Når det handler om at undgå affald og forurening og at holde produkter og materialer i brug så lang tid som muligt¹⁷, er holdbarhed altså helt afgørende, ikke blot teknologisk og brugbarhedsmæssigt, men også æstetisk.¹⁸

Resonans

Som poesien minder os om, er der et alternativ til den tankeløse (masse)produktion – en særlig form for fremstilling, som hverken er karakteriseret ved den dagligdags forglemmende omgang med tingene eller den indifferente videnskabelige objektivitet. Ifølge Heidegger er den måde, vi befinder os i verden på, karakteriseret ved *stemning*, det at være stemt.¹⁹ Etymologisk stammer stemning fra stemme og det at justere et musikinstrument, for at det kan frembringe de ønskede toner. Ordet indikerer en dynamisk relation mellem en afsender og en modtager. Afsenderen fremkalder en bestemt svingning og for at ramme rigtigt, må modtageren have en særlig *lydhørhed* overfor situationen – man må være stillet ind på den rette frekvens. Ifølge Heidegger er det på grund af stemningen, at man kan blive "berørt" og "have sans for noget".

Med et beslægtet begreb beskriver sociologen Hartmut Rosa menneskets forhold til verden som karakteriseret ved resonans.²⁰ Resonans er en form for gensidig 'call and response', hvor man bliver rørt og forandret af nogen eller noget. Ifølge Rosa har vi i den senmoderne verden mistet en meningsfuld relation til verden, der er karakteriseret ved altomfattende acceleration og mangel på kontrol skabt af forsøget på at opnå kontrol. Hvis fremmedgørelse skabt af hastighed er problemet, så er svaret ifølge Rosa imidlertid ikke langsomhed, men muligvis resonans.

Set i et kropsfænomenologisk perspektiv kan den følte krop ifølge filosofen Hermann Schmitz netop forstås som en *resonerende antenne*, der indgår i et dynamisk kommunikationsforhold med omgivelserne ved hjælp af såkaldte *bevægelsesassociationer* og *synæstetiske karakterer* indlejret i betydningsfulde situationer med helhedskarakter.²¹ Hvis problemet er, at både den praktisk brugende indstilling og det køligt objektiverende blik reducerer naturen til livløs ressource som mennesket kan udnytte efter forgodtbefindende så er skønhed måske en løsning.²² Æstetiske virkninger erfarede gennem sansning og affektiv ramthed kan være en måde at forbinde os til verden igen. Som alternativ til den positivistiske videnskabs overherredømme og dennes virkelighedsfjerne drøm om et teknologisk fix, der naivt tror at kunne løse alle menneskeheds problemer i et snuptag, kan den særlige poetiske fremstillingsmåde få os til at se på verden med en ny opmærksomhed og undren.

Bæredygtig bygningskultur

Bygningskultur kan forstås som den kontinuerlige og dynamiske proces, hvor mennesket transformerer Jordens naturlige og kulturskabte ressourcer ved brug af praktiske færdigheder på baggrund af historisk erfaring som udgangspunkt for en forestilling om fremtidig forbedring. Man må imidlertid skelne mellem den tankeløst indifferente *produktion*, der betragter naturen som en ubegrænset ressource, der står til menneskets uindskrænkede disposition og den mere poetiske *fremstilling*, der gør verden nærværende og vedkommende som del af et betydningssskabende kommunikationsforhold.

Som Latour også peger på, må vi forlade den velkendte akse, der spænder mellem global og lokal og i stedet orientere os efter, hvad der er henholdsvis Jordisk og 'out of this world'.²³ Uanset hvor tillokkende det måtte være for nogle – og hvor forfærdende, det måtte synes for andre – så er 'tilbage til naturen' (hvad end det måtte betyde) – eller for den sags skyld 'tilbage til de gode gamle dage' imidlertid hverken realistisk eller særlig attraktivt. Hvis den begrænsede Jord skal kunne indfri vores forestillinger om det gode liv, må vi derimod først og fremmest ændre forestillingen om det gode liv og sætte sensitiv erkendelse over den rastløse jagt på øjeblikkelig nydelse. Det vil nok være slut med at bruge og smide væk ligesom gipsplader, gummifuger og plasticmaling ikke er vejen frem. Sagt mere direkte: Vi skal bygge færre nye kvadratmeter og vi skal genanvende mere af det gamle – og i begge tilfælde gøre det med en højere æstetisk kvalitet. Og med æstetisk kvalitet mener jeg vel at mærke hverken de ligegyldige metervareprodukter, de visuelle *quick fix* der ser spektakulære ud kun på lang afstand eller for den sags skyld de selvtillstrækkelige manifestationer af arkitektens egoer – men derimod en arkitektur, der er skabt med lydhør opmærksomhed på materialernes egenskaber og ud fra en omsorgsfuld fornemmelse for sted. Det handler om at syntetisere de kropslige erfaringer af stoflighed og tyngde, lys og skygge, tid og sted ind i en betydningsfuld rumlig situation med helhedskarakter. Både hvad angår de gamle og de nye bygninger, må arkitekturværket forstås, ikke som et uforanderligt, statisk objekt hvorfra intet kan lægge til eller trække fra,²⁴ men snarere som et kommunikationsforhold, der kan give "en følelse af at røre og at blive berørt". Man kan kalde det æstetiske arbejde for en *betydningssskabende kultivering af rummets resonans*.

Løsningen er ifølge Det Europæiske Miljøagentur ikke nødvendigvis nedgang i vækst per se.²⁵ Som også den økologiske økonom Herman Daly peger på, handler det om at erstatte vækst, som vi kender den, med udvikling,²⁶ altså nedgang i den vækst, der ødelægger naturgrundlaget, og stigning i den vækst, der er i balance med de planetære grænser. I det perspektiv er det ikke arkitektens opgave at bygge så meget som muligt, men at give det – gamle såvel som det nye – byggede miljø en bygningskunstnerisk bearbejdning, der inviterer til opmærksomhed og nærvær. Som et alternativ til det konstant accelererende materielle forbrug og de kortvarigt virkende og alligevel aldrig tilfredsstillende tomme kalorier kan *lydhør fremstilling* og *omsorgsfuld kultivering* invitere det rastløst foretagsomme menneske til at opholde sig ved tingene i længere tid. Smukke bygninger der kan blive ved med at røre os holder ganske enkelt længere. I en accelererende verden ude af balance er der altså (endnu) håb om at vores forventninger til det gode liv kan indfries ved hjælp af en bæredygtig bygningskultur der betoner udvikling og kultivering af det byggede miljø med nøje hensyntagen til Jordens materielle grænser.

Illustrationer

Fala Atelier: House in Rua do Paraíso. Porto, Portugal 2017.
<https://falaatelier.com/>

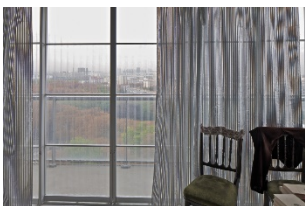
6a Architects: Cowan Court. Cambridge, UK 2016.
<http://www.6a.co.uk/projects/selected/cowan-court>

Praksis: Maltfabrikken. Ebeltoft, Danmark 2020.
<http://www.praksisarkitekter.dk/maltfabrikken>

Tomoaki Uno Architects: Yomogidai House. Nagoya, Japan 2018.
<http://unotomoaki.com/work/47Yomogidai%20House/1.htm>

Lacaton & Vassal: Transformation de la Tour Bois le Prêtre. Paris, Frankrig 2011.
<https://www.lacatonvassal.com/index.php?idp=56>

Voyager 1 / NASA: The Pale Blue Dot. Jorden, Solsystemet 1990.

<https://solarsystem.nasa.gov/resources/536/voyager-1s-pale-blue-dot/>

-
- ¹ Bruno Latour, *Ned på jorden. Hvordan orienterer vi os politisk?* (København: Information, 2018), 64.
- ² Mei-mei Berssenbrugge, *Hallo, roserne* (København: Forlaget Virkelig, 2019), p. 81.
- ³ Bruno Latour, *Ned på jorden. Hvordan orienterer vi os politisk?* (København: Information, 2018).
- ⁴ "Global Report on Internal Displacement 2021," IDMC, accessed June 15, 2021, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2021/>
- ⁵ Se: Nicholas Georgescu-Roegen, *The Entropy Law and the Economic Process* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971).
- ⁶ Dennis L. Meadows, Donella Meadows, Jørgen Randers and William W. Behrens III, *The Limits to Growth* (New York: Universe Books, 1972).
- ⁷ Partha Dasgupta, *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review* (London: HM Treasury, 2021).
- ⁸ "Country Overshoot Days," Global Footprint Network, accessed June 15, 2021, <https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/>
- ⁹ Martin Heidegger kalder det at mennesket er i en verden det ikke selv har valgt for *kastethed* (Geworfenheit), se: Martin Heidegger, *Væren og tid* (Århus: Klim, 2014), 162.
- ¹⁰ Steen Eiler Rasmussen. *Om at opleve arkitektur* (København: Gad, 1957), 30.
- ¹¹ Martin Heidegger, *Væren og tid* (Århus: Klim, 2014).
- ¹² Se: Hartmut Rosa, *The Uncontrollability of the World* (Cambridge: Polity Press, 2020).
- ¹³ United Nations Environment Programme, *2020 Global Status Report for Buildings and Construction: Towards a Zero-emission, Efficient and Resilient Buildings and Construction Sector*. (Nairobi: United Nations, 2020).
- ¹⁴ Se: Finn Arler, "Bæredygtighed og bæredygtig udvikling," in *Bæredygtighed – værdier, regler og metoder*, ed. Finn Arler, Mette Alberg Mosgaard and Henrik Riisgaard (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015).
- ¹⁵ Se f.eks.: Lise Hvid Horup Sørensen og Mathilde Mattson, *Analyse af CO₂-udledning og totaløkonomi i renovering og nybyg* (København: Rambøll, 2020); Selamawit Mamo Fufa, Cecilie Flyen og Christoffer Venås, *Grønt er ikke bare en farve: Bærekraftige bygninger eksisterer allerede* (Oslo: SINTEF akademisk forlag, 2020); "The circular economy: a transformative Covid-19 recovery strategy," Ellen MacArthur Foundation, accessed June 15, 2021, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/covid-19>
- ¹⁶ Frédéric Druot, Anne Lacaton and Jean-Philippe Vassal, *Plus: Large-scale Housing Developments. An Exceptional Case* (Barcelona: Editorial Gustavo Gile, GG, 2004).
- ¹⁷ Jf. principperne for cirkulær økonomi, se: "What is a circular economy?" Ellen MacArthur Foundation, accessed June 15, 2021, <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>
- ¹⁸ Se også: Nicolai Bo Andersen, "The Necessary, the Appropriate and the Beautiful," in *Robust - Reflections on Resilient Architecture*, ed. Albert Algreen-Petersen, Søren Bak-Andersen og Christoffer Harlang (København: GEKKO Publishing 2017), pp. 40-57.
- ¹⁹ Martin Heidegger, *Væren og tid* (Århus: Klim, 2014), 161 ff.
- ²⁰ Hartmut Rosa, *The Uncontrollability of the World* (Cambridge: Polity Press, 2020); Hartmut Rosa, *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World* (Cambridge: Polity Press, 2021).
- ²¹ Hermann Schmitz, *Kort indføring i den nye fænomenologi* (Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 2017); Hermann Schmitz, *Kroppen* (Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 2017).
- ²² Se: Nicolai Bo Andersen, "Beauty Reclaimed – Towards an Ontology of Sustainable Architecture and Design," in *Beyond Bauhaus. New Approaches to Architecture and Design Theory*, ed. Johannes Warda (Heidelberg: Arthistoricum, 2020), pp. 203-214.
- ²³ Bruno Latour, *Ned på jorden. Hvordan orienterer vi os politisk?* (København: Information, 2018).
- ²⁴ Det klassiske værkbegreb tilskrives Aristoteles, se: Aristoteles, *Den nikomacheiske etik* (Frederiksberg: Det lille Forlag, 1995).
- ²⁵ "Growth without economic growth," European Environment Agency, accessed June 15, 2021, <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>
- ²⁶ Herman E. Daly, *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly* (Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, Inc., 2007).